

100 året for det første danske biblioteksmøde

100 året for gennemførelsen af den første community analysis i USA og også 100 året for begrebet Library Spirit's introduktion i Danmark

*af lektor, cand.mag. & phil. & cand.scient.bibl.
Martin Dyrbye, Danmarks Biblioteksskole*

Få samfund i Verden er så gennemorganiserede som det danske. Meget rammende udtalte historiefortælleren Palle Lauring at: ”Danmark er en brugsforening”. Det er et særkende for vor kultur og demokratiske levevis, at alle og enhver kan starte en forening eller organisation uden statslig kontrol og indblanding, når blot det sker inden for Grundlovens og straffelovens vide rammer. Mange foreningers initiativer, fx fremme af ”bibliotekssagen”, har ført til statsanerkendelse af deres mærkesager med bevillinger på de offentlige budgetter og i mange tilfælde en særlig lovgivning til følge. Den folkelige opbakning til ”sagen”, dvs. nedefra, har sikret dens overlevelse på lang sigt – endda for ikke så få mærkesagers vedkommende i 100 år eller endnu længere.

Mange mærkesager er blevet rejst af ildsjæle eller pionerer, hvis navne kun de færreste husker efterhånden som årene går og deres visioner for længst er gået i opfyldelse. Det gamle udtryk ”om hundrede år er alting glemt” gælder fortsat. Fx tænker landets mange benyttede af folkebibliotekerne jo ikke på, at de faktisk især har én meget fremsynet og visionær bibliotekspioner at

takke for den kendsgerning, at stort set alle biblioteksmaterialer står til deres disposition med fri og lige adgang for alle medborgere, oven i købet på en lettilgængelig måde. Bøgerne og andre såkaldte informationsressourcer er synlige og tilgængeliggjort gennem bibliotek.dk, som i dag er blevet folkeeje.

Bagved ligger et velorganiseret system, der betyder, at flest mulige bøger og informationsbærende materialer hurtigt kan stilles til rådighed for flest mulige mennesker for færrest mulige midler, således at der set i sin helhed bliver plads til en række andre tilbud på landets folkebiblioteker. Deres rummelighed sikrer os muligheder for at dyrke forskellige kulturtilbud, medvirke i den demokratiske diskussion og debat, samt bruge bibliotekerne som et alternativ eller supplement til forskellige uddannelses tilbud på alle niveauer. Bibliotekslovgivningen sikrer os, at adgangen til det kulturelle velfærdsgode, som folkebibliotekerne er, fortsat opretholdes.

Lidt altmodisch kan det siges, at det danske samfund stadig i høj grad bygger på tre hjørnestene: folkeskolen, folkekirken og folkebibliotekerne. Alle institutioner, som er folkeeje og med folkevalgte politikere, der er direkte ansvarlige for deres virke ud fra gældende lovgivning. Hovedparten af befolkningen kommer i berøring med disse institutioner, og har derfor dens bevågenhed.

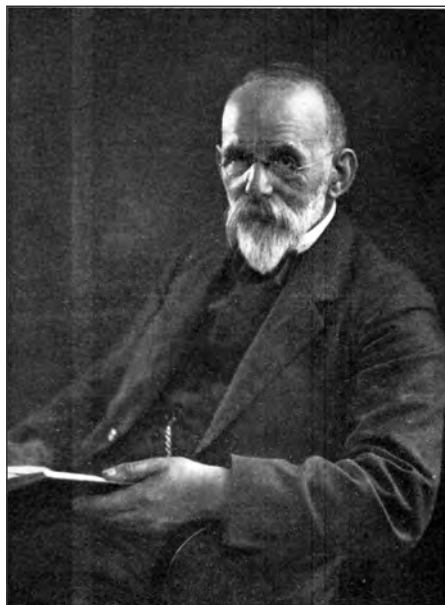
Folkebibliotekerne mærker opmærksomheden ved, at befolkningen i høj grad benytter sig af deres tilbud til de flestes store tilfredshed. Der sættes pris på den frie og lige adgang til

bøger og andre informationsbærende materialer, og den kendsgerning, at ånden i biblioteksloven – og i biblioteket understøtter mulighed for fordybelse og / eller deltagelse i de mange tilbud, som står til borgerens rådighed. Demokratiet understøttes meget direkte ved, at informationer om samfundet og den aktuelle samfundsdebat forefindes i folkebibliotekerne. Forudsætningen for, at det er således i dag, er som så meget andet, betinget af fortidens begivenheder, hvilket følgende historie vidner om.

Netop for 100 år siden, den 3. – 4. august 1909, afholdtes i forbindelse med den store landsudstilling i Århus, et biblioteksmøde i samme by, hvor for øvrigt også bibliotekernes bidrag til udstillingen, Stationsbyens ”Mønsterbibliotek” medvirkede til at synliggøre de visioner, som samtidens folkebogsamlings- og biblioteksfolk havde for fremtidens biblioteksvæsen og dets organisation. Set med nutidens øjne er det første danske biblioteksmøde interessant af tre grunde.

Først og fremmest må afholdelsen af biblioteksmødet i 1909 betragtes som en begivenhed i sig selv.

At fagfolk og ildsjæle, der brændte for en folkesag, mødtes i et åbent forum, hvor også pressen var indbudt, vidnede om et i samtiden usædvanligt engagement og lyst til at drøfte faglige anliggender. Siden 1909 har det været en fast tradition, at afholde biblioteksmøder i foreningsregi akkurat som det er tilfældet i dag, når kommunalpolitikere og fagfolk m.fl. mødes på fx Dan-

Hans Ostenfeld Lange (1863 – 1943) var egyptolog og overbibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek 1901-1924.

marks Biblioteksforenings årsmøder. For folkebibliotekernes vedkommende har disse møder stor betydning. Fælles initiativer og ideer kan her drøftes, hvilket er en forudsætning for folkebiblioteks-sagens fremskridt og fremdrift.

Dernæst blev det engelsk-amerikanske udtryk the Library Spirit, ”biblioteksiden”, introduceret i 1909 for deltagerne af daværende overbibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek, H. O. Lange, i et bemærkelsesværdigt foredrag om ”Bibliotekssagen uden for København”. Her blev en vision om en fremtidig organisering af et samlet dansk biblioteksvæsen præsenteret for første gang og med meget vidtrækkende konsekvenser for eftertiden. Det er den tredje, men

ikke mindst vigtige grund til at mindes det omtalte biblioteksmøde.

Det er en kendsgerning, at det danske folkebiblioteksvæsen i høj grad var inspireret af den anglo-amerikanske biblioteksbevægelses tankegods, hvor udbredelse af oplysning og demokrati gik hånd i hånd med uddannelse og læsning. ”Ånden i biblioteket” blev sluppet ud af H. O. Lange. For ham var forståelsen af ”the library spirit”, altså ”biblioteksiden” en afgørende forudsætning for, at der kunne skabes en ny og banebrydende organisation af biblioteksvæsenet, hvor høj som lav – alle fra hytte til slot – fik muligheder for at få del i den skat, som fx landets nationalbiblioteker, Det Kongelige Bibliotek, og Statsbiblioteket i Århus rummede, og høste frugten af den viden, som findes i bøgerne – og i dag også de øvrige mediers verden. Ud fra Langes tænkning befordrede det kollegiale møde, altså med dialogen som katalysator, en bestemt kultur (læs her: ”the library spirit”), som var en forudsætning for, at en organisme (læs her: biblioteksvæsenet) kunne overleve og trives på længere sigt.

I dag kan det være vanskeligt at forestille sig, hvorledes det danske samfund anno 1909 var indrettet i forhold til fx læsning, uddannelse og biblioteksbenyttelse. Ifølge Lange lå der en særlig opgave i, at få de mange, der som følge af den tidlige moderne industrialiseringsbølge flyttede fra landet og ind til byen holdt borte fra de negative sider af bylivet. Gennem sit virke som frivillig i Midnatsmissionen og afholdsbevægelsen fik H. O. Lange skærpet sin iagttagelses-evne og sans for, hvad der rørte sig i be-

folkningen. Integrationen kunne lettest ske ved at tilbyde tilflytterne muligheden for selvuddannelse gennem læsning. Det skal tages i betragtning, at kun ganske få, modsat i dag, dengang opnåede at få mulighed for længere skolegang, idet flertallet af de unge i konfirmationsalderen måtte søge beskæftigelse for at kunne opretholde et blot tåleligt eksistensgrundlag for dem selv og deres familier.

De mange, der søgte til byerne, men også dem, der blev på landet, måtte integreres i det moderne samfundsliv og den relativt nye demokratiske tidsånd, gennem selvuddannelse, og her rakte folkehøjskolernes tilbud ikke til alene. Bogen og dermed læsningen blev betragtet som fremtidens redskab til fremme af personlig kundskabstilvækst, dannelse, kultur og en demokratisk indstilling, der til sammen kunne bidrage til øget velstand for den enkelte og samfundet. En samlet set stor viden i befolkningen var en vigtig forudsætning for økonomisk vækst, velstand og dermed en sikring af det demokratiske samfunds fremtidige eksistens.

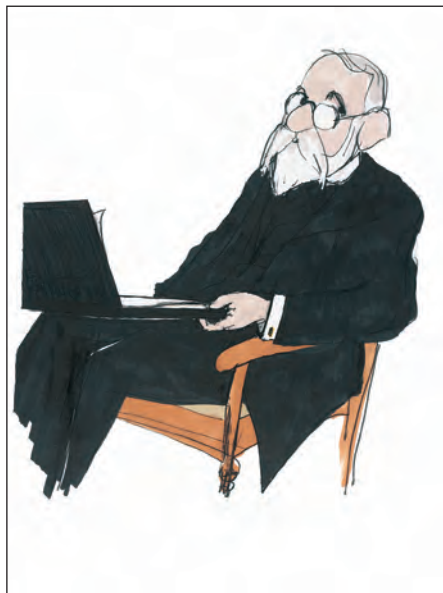
Tænkningen udsprang af oplysningstidens ideer og en nyttefilosofi, der i såvel England som USA, siden midten af 1800-tallet dannede grundlag for den ”moderne biblioteksbevægelse”, der med H. O. Langes ord havde ”sat sig til opgave at få folk til at læse”. Denne ”oplysningsbevægelse” var i øvrigt at betragte som ”et både naturligt og nødvendigt supplement til skolen”, men den havde endnu ikke – altså i 1909 – nået Danmark. Biblioteksvæsenet savnede ifølge Lange, ”the library

spirit”, dvs. ”biblioteksideen”, der endnu ikke havde vakt ”åndskulturens ledende kræfter i kirke og skole, i litteratur og i presse”. Ej heller havde myndighederne ”set opgavens storhed og vigtighed”, og deres bestræbelser bar i det hele taget ikke præg af ”sikkerhed og målbevidsthed”.

I følge Lange var biblioteksideen udsprunget af ”bevidstheden om, at demokratiets indre berettigelse beror på befolkningens stadige vækst i kultur, i moral, i samfundsforståelse og i national selvbevidsthed”, hvilket han imidlertid savnede forståelse for i 1909. Det offentlige biblioteksvæsen havde ifølge Lange – og ingen tør vel betvivle det i dag – ”en overordentlig betydningsfuld mission” som medvirkende faktor sammen med naturligvis skolevæsenet til at løse sociale problemer og øge befolkningens kundskabs- og dannelsesniveau til samfundets bedste.

En væsentlig forudsætning for Langes vision om et samlet moderne biblioteksvæsen for i Danmark var ”en Biblioteksorganisme”, der kunne ”sprede sit net ud over by og land, gøre propaganda for den gode læsning, vække og tilfredsstille trangene til kundskab og skabe åndskulturen nye vilkår i vort folk.” Herefter udfoldede Lange sin vision for et fremtidigt biblioteksvæsen i Danmark, og biblioteksmødets deltagere fik hermed lejlighed til at stifte bekendtskab med den plan, som i realiteten i dag danner grundlaget for vort biblioteksvæsen.

I korte træk var hovedlinjen i biblioteksvisionen, at den viden som

H.O. Lange tegnet af Claus Seidel.

fandtes i de foreningsejede folkebogsamlinger (forløberne for de moderne folkebiblioteker) og de statslige biblioteker skulle stilles til rådighed for alle benyttere med fri og lige adgang til den viden, som disse institutioner rummede. Et fintmasket net af biblioteker på forskellige niveauer skulle opbygges i hele landet, og de hidtidige ulige muligheder for benyttelsen af bøger i landet, hvor befolkningen i henholdsvis hovedstaden og i Århus gennem deres relativt lette adgang til Det Kongelige Biblioteks og Statsbibliotekets bogsamlinger i realiteten havde en særstilling, skulle udjævnes, men med højeste fællesnævner som mål, sikret gennem en bibliotekslovgivning.

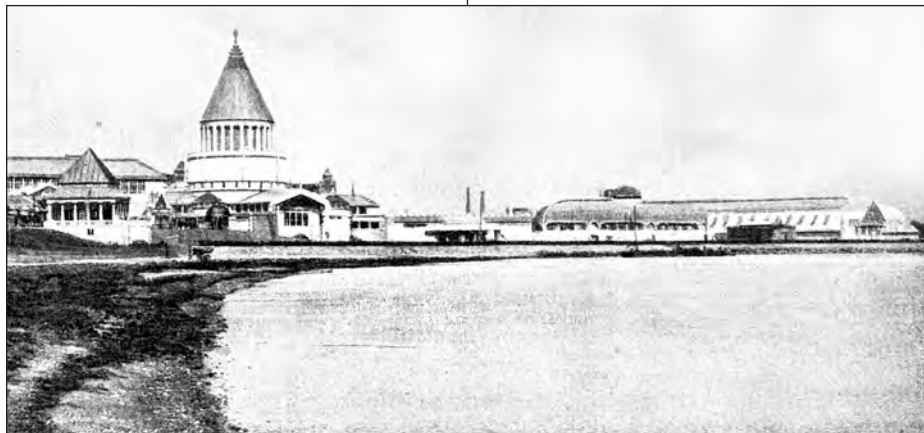
I organisationsplanen opererede Lange – her skitseret i hovedtræk – med lokale moderne folkebiblioteker, som skulle erstatte de lokale folkebogsamlinger, hvis fundament i øvrigt

byggede på foreningsdannelsen, dvs. et lokalt forankret medejerskab. De nye folkebiblioteker skulle fortsat have en lokal valgt biblioteksbestyrelse. Desuden skulle der oprettes ”en række aktive centra”, altså centralbiblioteker i de daværende amter, der kunne rumme en mere specialiseret litteratur, og endelig de statslige og videnskabelige biblioteker, som en overbygning for især speciallitteraturens vedkommende.

Forudsætningerne for et moderne biblioteksvæsen var imidlertid også, at de ofte ulønnede – hyppigt lærere – ildsjæle, som påtog sig den daglige drift af de hidtidige folkebogsamlinger, fremover blev aflønnet og naturligtvis også på længere sigt fik en bibliotekarisk uddannelse, men dette betød ikke, at den folkelige forankring skulle gå tabt. Tværtimod skulle lokale biblioteksbe-

styrelser sikre den lokale opbakning til de fremtidige folkebiblioteker. Samtidig skulle både lokale kræfter (kommuner og amter) og staten påtage sig en økonomisk forpligtelse til at drive folkebibliotekerne, hvis eksistensgrundlag skulle sikres gennem en fremtidig bibliotekslovgivning, idet planen også forudsatte brugen af professionelt uddannet personale til betjening af borgerne.

På det første biblioteksmøde blev Langes plan mødt overvejende positivt, men det lød dog i de fleste deltageres øre som ”fremtidsmusik”. Der gik da også mange år før ”biblioteksiden” blev realiseret i dens fulde udfoldelse. I 1914 oprettedes de første centralbiblioteker. I 1918 oprettedes den første statslige biblioteksskole, i dag Danmarks Biblioteksskole, der

Landsudstillingen 1909 set fra Tangkrogen. Da der skulle være Landsudstilling i Århus i 1909 blev det foreslået, at der i den planlagte Stationsbyen – en mønsterlandsby – skulle indgå et folkebibliotek. Det blev realiseret og indretningen stod Statsbiblioteket (oprettet i Århus i 1902) og Statens Komité til Understøttelse af Folkebogsamlinger for. Det bestod af ca. 1.300 bind, 16 tidsskrifter og 10 aviser og blev besøgt af ca. 70.000 i løbet af Landsudstillingen.

I tilknytning til Landsudstillingen holdtes der også 3. og 4. august et biblioteksmøde med foredrag bl.a. H.O. Lange. Langes foredrag, ”Bibliotekssagen udenfor København”, blev der allerede dengang lagt mærke til, men det er særligt i eftertiden kommet til at stå som det sted, hvor den kommende udvikling af folkebibliotekerne blev ridset op.

sikrer at biblioteksvæsenet får tilført veluddannede og kompetente medarbejdere, der i dag spiller en vigtig rolle i kultur- og samfundslivet og dermed yder et positivt bidrag i mange menneskers dagligdag.

I 1920 blev endnu én af Langes visioner fra biblioteksmødet i 1909 opfyldt, da Danmark fik sin første bibliotekslov, der sikrede muligheden for oprettelsen af folkebiblioteker med lovfæstede statstilskud m.v. Herefter udbyggedes biblioteksvæsenet gradvist og i dag indgår det som en del af den kulturelle velfærd i landet. Alle har lige muligheder og alle offentligt finansierede bibliotekers materialer uanset medie står til medborgernes rådighed og med en organisation bag, som i hovedtræk er en opfyldelse af H. O. Langes vision fra 1909.

Egentlig er der tale om, at planen fra dengang i dag følges i hovedtræk og tænkningen bagved kommer direkte til udtryk gennem www.bibliotek.dk, som i dag er borgernes fælles indgang til de offentligt finansierede biblioteker, som bl.a. rummer den samlede danske litteratur, bogmasse og medieborne information i øvrigt.

Samtidig kan det slås fast, at biblioteksvæsenet set over en 100 års periode til fulde har levet op til Langes forventning om, at bibliotekerne skulle fremme læselyst og læseevne, vilje til selvstudier efter en endt uddannelse, virke demokrati-fremmende og være kulturbærende institutioner i samfundet. I dag benytter op mod 80% af befolkningen bibliotekerne i større eller mindre udstrækning, og selvom konkurren-

cen fra andre medier er en kendsgerning, overlever biblioteket i dag og i fremtiden ikke mindst takket være at en effektiv og rationel organisation. Målet i dag som for 100 år siden er at sikre mest mulig viden, kultur og information til flest mulige mennesker for færrest mulige midler, men på en sådan måde, at ånden i biblioteket fortsat virker dragende på mange lånere og besøgende. Dermed skabes et helle i det offentlige rum med plads til frie tanker, demokratisk virke og dyrkelse af åndskultur i vid forstand.

Langt fra alle visioner fremført gennem tiden opfyldes. Mange lader sig ikke realisere umiddelbart, fordi de enten ikke nyder offentlighedens bevågenhed, eller har en reel folkelig appel. Det havde bibliotekssagen, som nød fremme, takket være bibliotekspionerernes baggrund i et folkeligt engagement, deres deltagelse i foreningslivet, og ikke mindst: en rodfæstet tro på, at demokratiet og fremskridt i samfundet bl.a. fremmes gennem biblioteksiden. Den var bæredygtig, men det betyder ikke, at biblioteksvæsenet i dag kan hvile på laurbærrene og glemme fremtiden.

Bibliotekerne – både i Danmark og så sandelig også i ganske mange andre lande – er ikke en hendøende masse. Set under et kan biblioteksvæsenet fortsat sammenlignes med en organisme, der til stadighed skal leve, passes og plejes kærligt med blik for sjæl og ånd, – og naturligvis med nye visioner for øje, selvom det måske for nærværende synes så uendelig svært at tænke 100 år frem og gøre Langes kunststykke efter.